

Yaralayan sözlər

Ağacla, daşla sümükləri sındırırlar, lakin sözlə də yaralamaq olur!

Mövzu	Ayrı-seçkilik, gender bərabərliyi, zorakılıq
Çətinlik dərəcəsi	2-ci dərəcə
Yaş həddi	10-13 yaş
Tələb olunan vaxt	60 dəqiqəlik məşğələ
İştirakçı sayı	5 – 20 uşaq
Oyunun növü	Siyahıların hazırlanması, prioritetləri müəyyənləşdirmək, müzakirə etmək
Xülasə	Uşaqlar təhqiramiz ifadələrə nümunələr gətirirlər, onların motivini və təsirini təhlil edirlər
Vəzifələr	- Təhqiramiz ifadələrin səbəbləri və təsirləri barədə düşünmək; - İnsanların sözlərə fərqli reaksiya verə biləcəyini anlamaq; - İfadə azadlığının sərhədlərini anlamaq; - Təhqiramiz ifadələrə qarşı mübarizə aparmaq.
Hazırlıq	Uşaq Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsini böyük kağızda və ya lövhədə yazın.
Materiallar	- Yapışqanlı kağız və ya nazik kağız zolaqları və yapışdırıcı lentlər; - Böyük kağız və marker və ya lövhə və təbaşir; - Uşaq Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsinin surəti.

Təlimat

1. Uşaq Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsini lövhədə yazın və ya oxuyun. Qeyd edin ki, Konvensiyanın bu maddəsi uşaqlara ifadə azadlığı hüququ verir, lakin başqalarının hüquqlarını pozan və nüfuzunu salan ifadələri məhdudlaşdırır. Belə suallar verərək ifadə azadlığını müzakirə edin:
  - a) Biz həmişə istədiyimizi söyləyə bilərikmi?
  - b) Düşüncə və qənaətlərimizin ifadəsinə məhdudiyət qoymalıyıqmı?
  - c) Hansı sözlər başqalarının hüquqlarını poza bilər?
  - d) Hansı sözlər digər insanların nüfuzuna xələl gətirə bilər?
2. İzah edin ki, bu oyun yuxarıdakı sualların bir qismini əhatə edəcəkdir.

3. Kağız zolaqlarını uşaqlara verin və onların üzərində təhqiredici ifadələr və ya sözlər yazmalarını xahiş edin. Hər söz və ya ifadəni ayrı kağızda yazmağı tapşırın.
4. Aşağıda göstərilən cədvəldən hazırlayıb divardan asın. Sütunları "qıcıqlandırıcı/zarafatcıl sözlər"dən "Həddən çox xətrə dəyən/təhqiramiz sözlər"ə qədər işarələyin.
Sözlər yazılmış zolaqları müvafiq sütunlara yapışdırmağı uşaqlardan xahiş edin.
Oyunun bu hissəsi sükutla həyata keçirilir.

qıcıqlandırıcı/ zarafatcıl/ xətrə dəyməyən sözlər	Yüngül xətrə dəyən/ təhqiramiz sözlər	Orta xətrə dəyən/ təhqiramiz sözlər	Çox xətrə dəyən/ təhqiramiz sözlər	Həddən çox xətrə dəyən/ təhqiramiz sözlər

5. Sonra hər kəsin sükutla cədvələ baxmasını xahiş edin. Adətən eyni sözlər bir neçə dəfə görünəcək və demək olar ki, cədvəlin müxtəlif sütunlarına düşəcək.

Analiz və qiymətləndirmə

1. Uşaqlar öz yerlərində oturandan sonra suallar verərək nə gördüklərini təhlil edin:
  - a) Bəzi sözlər bir neçə sütuna düşürdümü?
  - b) Nə üçün bəzi insanlar bir qisim sözlərin təhqir olduğunu, bəziləri isə təhqir olmadığını hesab edir?
  - c) Bu sözün necə tələffüz edilməsi vacibdirmi? Bunu kim istifadə edir?
  - d) İnsanlar bu sözləri niyə istifadə edirlər?
  - e) Şifahi təhqir bir zorakılıq formasıdır mı? Niyə?
2. Təhqiredici sözlərin növlərini və ya kateqoriyalarını müəyyən etməyi uşaqlardan xahiş edin. Uşaqlar onları qeyd etməyə başlayanda (məsələn, fiziki görünüş və qabiliyyətlər, zehni xüsusiyyətlər, cinsiyyət, ailə və etnik mənşə) kateqoriyaları löhvədə yazın. Belə sualların köməyi ilə təhlili yönləndirin:
  - a) Bəzi sözlər yalnız qızlara ünvanlanırmı? Yalnız oğlanlara ünvanlanırmı?

- b) Necə düşünürsünüz, niyə təhqiramiz ifadələr bu kateqoriyalara bölünür?
- c) Necə düşünürsünüz, ən təhqiredici sözlər hansı kateqoriyalardadır?
- d) Bu kateqoriyadan olan təhqiredici sözlər haqqında hansı nəticəyə gəlmək olar?
3. İlk cədvələ yapışdırılmış kağız zolaqları çıxarıb sizin lövhədə yazdığınız kateqoriyaların altında yerləşdirməyi uşaqlardan xahiş edin. "Digər" kateqoriyasını da əlavə edə bilərsiniz. Şagirdlər öz yerlərinə qayıtdıqda, bu sualları verin:
- a) Hansı kateqoriyalarda ən çox kağız zolaqları var? Bunu necə izah edə bilərsiniz?
- b) Sizcə, təhqir hesab olunan sözlər müəyyən kateqoriyalara düşəcəkmi?
- c) Ucadan cavab verməyin, amma özünüz düşünün: sizin istifadə etdiyiniz sözlər hansı kateqoriyaya düşür?
- d) Sınıfı kiçik qruplara ayırın və hər qrupa ən ağır təhqir sayılan sözlər yazılmış bir neçə vərəq verin. Qrupun bir üzvündən ilk sözü və ya ifadəni oxumağı xahiş edin. Qrupdakılar bunun təhqiramiz bir fikir olduğunu və aşağıdakıları müzakirə etməlidir:
- 1) insanlara belə şeyləri söyləməyə icazə verilməlidirmi?
  - 2) bu baş verəndə nə etmək lazımdır?

Hər bir söz və ya ifadə üçün prosesi təkrarlayın.

4. Uşaqlar gəldikləri nəticələr barədə böyük qrupda məlumat verməlidir. Təhqiramiz ifadələri insan hüquqları və vəzifələri ilə əlaqələndirin, belə suallar verin:
- a) İnsanların xətrinə dəyən sözlər işlətməyin qarşısını böyüklər almalıdırmı? Əgər belədirsə, niyə?
- b) Uşaqlar özləri təhqiredici sözlərdən istifadə etməkdən çəkinməlidirlərmi? Əgər belədirsə, niyə?
- c) İnsanların xətrədən sözlər istifadə etməməsi üçün siz öz ətrafınızda nələr edə bilərsiniz?
- d) Bunu etmək nə dərəcədə vacibdir?
- e) Niyə təhqiredici sözlər insan hüquqlarını pozur?

Davam üçün təkliflər

- Uşaqları təhqiredici sözlər danışmaqdan imtina etmək üçün nə edə biləcəyini müzakirə etməyə davam edin. Təhqir vəziyyətlərini simulyasiya edin və uşaqların onlara qarşı reaksiyaları sınamasına icazə verin.

- "Müşahidəçidən köməkçiyə" oyunu uşaqlara kömək edəcək ki, kobud danışıqlar zamanı vəziyyətə necə müdaxilə etmək barədə hər biri düşünsün.

Fəaliyyət üçün fikirlər

- Uşaqların sinifdə hansı dili istifadə etdiyini müzakirə etmək üçün bu oyunu tətbiq edin. Qrupun ümumi qənaətinə əsasən istifadəsi məqbul olmayan bir ifadə varmı?
- Əgər sinfiniz artıq sinif qaydalarını hazırlayıbsa, təhqiredici sözlərdən istifadə etməmək üçün bir maddə əlavə etmək barədə düşünün.

Aparıcılara tövsiyə

- Bu oyun aparıcıdan incə bir yanaşma tələb edir. Şagirdlər "pis sözlər"i uşaqlıqdan bilsələr də nadir hallarda bunu böyüklərlə müzakirə edirlər. Çox güman ki, 2-4 cü addımlar qarışıqlığa və əsəbi gülüşə səbəb olacaq. Uşaqları inandırın ki, bu kontekstdə siz bu sözlərdən "istifadə etmirsiniz", sadəcə onları müzakirə edirsiniz.
- Sözləri yüksək səsle deməyə də bilərsiniz, onları yazılı şəkildə əlinizdə saxlaya bilərsiniz. Lakin 3-cü paraqrafdakı təhlil istisna olmaqla - burada uşaqlar sözün məqbul olub-olmadığını təyin edəcəklər.
- Bu oyunun əsas öyrədici nöqtəsi budur ki, eyni sözlərə çox fərqli hisslər şamil etmək olar. Yəni bir uşağın zarafat hesab etdiyi söz digəri tərəfindən təhqir kimi qəbul edilə bilər. Sinfinizdə hər hansı bir uşağın hisslərinə mənfi təsir edəcək sözləri müzakirə etməyin. İnsanı müəyyən sözlərə xüsusilə həssas edən amilləri daha ətraflı nəzərdən keçirmək olar.
- Bu oyunu yaş fərqi böyük olan qruplarda aparmaq tövsiyə edilmir. Nəzərə alın ki, bəzi uşaqlar müəyyən sözlərin, xüsusən də cinsəlliklə bağlı olanların mənasını bilmirlər. Kiçikyaşlı uşaqlar bəzi sözlərin cinsi davranışa aid olduğunu anlamırlar. Bu oyunu öz sinfinizin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırın.
- Təhlil bu oyunun çox vacib hissəsidir. Uşaqlara kateqoriyaları müəyyənləşdirmək və öz nəticələrini vermək üçün kifayət qədər vaxt ayırın, əks halda insan hüquqları ilə dayanıqlı əlaqə olmayacaq.

Kiçik uşaqlar üçün uyğunlaşma

- Bu oyun kiçik yaşlı uşaqlar üçün (məsələn, 8-10 yaş, hətta daha kiçik olanlar üçün) dəyişdirilə bilər (təlimatın 2-ci bəndi buraxılaraq və təhlilin yalnız ilk

sualından istifadə edilərək). Dərsin nəticə hissəsində təhqiredici sözlərdən istifadəni necə dayandırmağı qrupla müzakirə edin.

Uyğunlaşmalar

- Böyük yaşlı uşaqlar üçün: oyunu bir neçə gün oynaya bilərsiniz: 1 və 2-ci maddələri I gün, 3 və 4-cü maddələri II gün keçin: bu, imkan verəcək ki, uşaqlar yeni materialları öyrənsin və ətrafdakıları daha şüurlu şəkildə müşahidə etməyə başlasın.

Kiçik yaşlı uşaqlar üçün təhlilin 1-ci maddəsi kifayət olacaqdır. Təhqiredici sözlərə cavab vermək bacarığı formalaşdırmaq üçün dərsi rollu oyunlarla tamamlayın.